

Montesquieu'da Özgürlük ve Cumhuriyetçilik

Özet

Çalışma Montesquieu'da siyasal özgürlük konusunu güçler ayrılığı ilkesinin bir sonucu olarak ele almaktadır. Fakat güçler ayrılığı Montesquieu'nun metinlerinin bir yüzünü oluşturmaktadır. Diğer yüzü ise, yönetimlerin sınıflandırılmasıdır. Bu bağlamda Cumhuriyet, Monarşi ve Despotizm arasında ayırım yapan Montesquieu aslında aristokratik bir cumhuriyetçiliği önermektedir. Aristokrasinin haklarının korunduğu Cumhuriyetçilik ise, siyasal özgürlük ile siyasal istikrar arasında denge arayışlarının sonucudur. Bu nedenle Montesquieu da siyasal teorinin kadim sorunlarından biriyle uğraşmıştır; özgürlük/güven ikilemi. Montesquieu ılımlı bir yönetimle bu sorunu aşmaya çalışmaktadır.

Bünyamin BEZCİ¹
Fikret ÇELİK²

Anahtar Kelimeler: *Montesquieu, Güçler Ayrılığı, Cumhuriyetçilik, Özgürlük*

Freedom and Republicanism in Montesquieu

Abstract

The study considers political freedom in Montesquieu as a result of the separation of power. However the separation of power forms the one side of the works of Montesquieu. The other side is the classification of administrations. Montesquieu who makes a distinction between republic, monarchy and despotism proposes an aristocratic republicanism. Republicanism in which the rights of aristocracy are preserved is a search for a balance between political freedom and political stability. Therefore, Montesquieu focuses on the old problems of political theory; the dilemma between freedom and security. Montesquieu tries to overcome this dilemma by moderate administration.

Keywords: *Montesquieu, separation of power, republicanism and freedom.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, bbezci@sakarya.edu.tr

² Dr., Kırıkkale Üniversitesi

GİRİŞ

Montesquieu'nun güçler ayrılığı ilkesinin siyasal özgürlüğün sınırlarını genişletme iddiası taşıdığı siyasal düşünceler tarihinin sık tekrarlanan iddialarından biridir. Hatta Montesquieu'nun siyasal düşünceler tarihinde bu kadar önemli bir yere sahip olmasını düşünsel yetkinliğine değil, güçler ayrılığı ilkesi yoluyla vermeye çalıştığı özgürlük garantisine bağlayabiliriz (Klenner, 1999:9). Güçler ayrılığı ilkesi ile politik iktidarın sınırlanmasını amaçlayan Montesquieu'nun asıl amacının içinden geldiği toplumsal kesimin haklarını korumak olduğu göz ardı edilmemelidir.

Siyasal düşünceler tarihi metodolojisinin düşünürleri kendi bütünselliklerin koparak ele almasının örneğine Montesquieu bağlamında da rastlanmaktadır. Tarihin kullanışlı sayfalarından günü meşru kılıcı unsurlar arayan zihinler güçler ayrılığı ilkesini demokrasinin önemli adımlarından biri olarak saymaktadır. Oysa düşünürlerin metinlerinin bağlamlarından söküldüklerinde anlamlarını kaybettikleri ortadadır. Dahası Montesquieu'nun Siyeyes ya da Kant gibi güçlerin keskin ayrımından bahsettiği metinler de yoktur. Hele "güçler ayrılığı" kavramlaştırılmasına metnin hiçbir yerinde rastlanmaz (Riklin, 2006:20). Daha ziyade güçler arasında ayırım, sınırlama ve karşılıklı kontrol arası bir güçler dağılımından bahsedilmektedir. Montesquieu'nun amacı iktidarın aşırılıklarını sınırlayarak bireysel özgürlüklerin keyfi kararlarla zedelenmesini önlemektir (Oktay, 1991:65). Yönetimlerin sınıflandırılmasında siyasal istikrarı ne kadar önemseydiğini daha açıkça görmek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada Montesquieu'nun düşünceleri "güçler ayrılığı" ve "yönetimlerin sınıflandırılması" bağlamları koparılmadan analiz edilmektedir. Güçler ayrılığı ile siyasal özgürlük garantisi peşinde koşan Montesquieu, yönetimlerin sınıflandırılması bağlamında istikrarlı bir yönetimi kurgulamaya çalışmaktadır.

I. MONTESQUIEU'DA "GÜÇLER AYRILIĞI" DÜŞÜNCESİ VE SİYASAL ÖZGÜRLÜK

XVIII. yüzyıl boyunca, özellikle de bu çağın ilk yarısında Fransız siyaset düşünürlerinin en büyük kavgasının "monarşi kuramı"nın geleceği ve bu kuram içerisinde "aristokrasi"nin durumu üzerine

olmuştur. Bu bağlamda iki teorinin çatıştığı görülmüştür. Bunlardan ilkinde göre Fransız monarşisinin "Roma İmparatorluğu"na dayandığı ve her türlü toplumsal ve bireysel geleneklerin imparatorluk mirası üzerine şekillendiği görüşüdür. Bu anlayışa göre Fransa Kralı, mutlakıyetçi tüm yetkilerini ile toplumuna sağladığı hakları böylesi bir imparatorluk geleneği ile temellendirmeye çalışmaktaydı. "Cermen Okulu" olarak bilinen ikinci teoriye göre ise Fransa devlet yönetiminde aristokrasinin hakları ve sorumlukları üzerinden, kralın toplum üzerindeki konumunun şekillendirildiği kabul edilmekteydi. Fransa Kralları İmparatorluk geleneği üzerinden kendilerini meşru kılmaya çalışırken Fransız Aristokrasisi, Cermen halklarının törelerine atıfta bulunmakta ve Kralların bu töreler gereği hak ve sorumluluk sahibi olduğunu ileri sürmekteydi. Birbirinden farklı sonuçları olan bu iki teoriye göre taraflar devlet içindeki ve toplum üzerindeki güçlerini meşrulaştırmaya çalışmaktaydı. Bu durum, Kralın konumunun aristokrasi üzerinden mi, yoksa halk üzerinden mi değerlendirilmesi gerektiğine yönelik bir "hak ve sorumluluk" anlayışının sürüp, sürmeyeceğine ilişkin çatışmaların bu dönemde artmasına sebebiyet vermiştir (Aron, 2004: 51).

Bu dönemde yaşayan Baron de la Brede et de Montesquieu (1689-1755), Fransa'nın politik ve dini kurumlarıyla, bu kurumların işleyişinden kaynaklı kötü olarak değerlendirdiği koşullarına ilişkin, aristokratların sözcüsü olarak, eleştirel bakış açıları geliştirmiş bir düşünür olarak dikkat çekmektedir. Montesquieu, Kral ve Kilise'ye yönelik bu eleştirel bakışları nedeniyle bir dönem İngiltere'de yaşamak zorunda kalmıştır (Copleston, 2004: 21-22). Bu dönem Montesquieu'nun siyasal düşüncelerinin şekillenmesi açısından önemlidir. Fakat Montesquieu güçlerin dağılımından bahsederken zamanının İngiltere'sinin çok ötesinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bu nedenle İngiltere örneği daha ziyade bir görüntüden ibarettir (Oktay, 1991:65).

İngiltere'deki yaşadığı dönemdeki siyasal duruma ilişkin hayranlığını her zaman dile getiren Montesquieu, özellikle "*Kanunların Ruhü (1748)*" adlı eserinde karşılaştırmalı tarihsel bir yasa ve hükümet incelemesi yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmasının toplumbilim adına çok önemli olduğunun üzerinde duran yazarlar, düşünürün *Kanunların Ruhü* adlı çalışmasıyla Giambattista Vico'nun Yeni Bi-

lim eseriyle birlikte konusunda öncü olduğunu ve siyaset felsefesi adına da döneminin en önemli girişimi olduğunu nitelendirmektedirler (Swingewood, 1998: 25). Eserin siyasal etkisi felsefi derinliğini önelemektedir. 1776 tarihli *Bill of Rights*, 1787 tarihli Amerikan anayasası, Ağustos 1789 tarihli insan hakları bildirgesi, 1992 tarihli Avrupa Birliği anayasası Montesquieu'nun güçler ayrılığına dair metinlerinin doğrudan izlerini taşımaktadır (Klenner, 1999:8).

Cumhuriyetçilik adına da nitel ve nicel anlamlandırmalarda bulunan düşünür, yurttaşlık erdemi üzerinde durmuş, Aristoteles'ten sonra çoğunluğun yönetimi ve bu yönetimin açıklanabilmesi adına en önemli argümanları kullanmıştır. Bu yönü ile kendisinden sonraki birçok düşünürü etkileyen Montesquieu, yurttaşlık erdeminin sağlanabilmesi için toplumdaki adaletin sağlanabilmesinin güçlükleri ve çok ince hesapları içerebileceğine dair vurgularıyla cumhuriyetçi düşüncenin bu konudaki eksikliğine bazı vurgularda bulunmuştur. Düşünür, yaptığı bu vurguyla Amerika ile Fransız devrimleri öncesinde yapmış olduğu uyarılar ciddi olarak algılanmış bir düşünür olarak kabul edilmektedir (Copleston, 2004:23-26).

Modern anlamda siyaset biliminin kurucularından biri olarak da kabul edilen Montesquieu, insanlara ve toplumlara bakışında “gözlem ve deney metodunu” kullanması nedeniyle, “pozitif (fen) bilimler” yöntemini, sosyal bilimlerde ilk kullanıcılarından biri olarak da kabul edilmektedir. Ancak bakış açısı zaman zaman Newton'un fizik olaylarına baktığı şekilde olması nedeniyle eleştirilen Montesquieu, “pozitivizm”in kurucu babalarından ve sosyoloji biliminin öncülerinden biri olarak da kabul edilmektedir. Diğer taraftan Locke “klasik liberalizm” anlayışının ilk temsilcisi olarak görülürken, Montesquieu da İngiliz siyasal sisteminin temel dinamiklerine olan hayranlığı dolayısıyla da “aristokratik liberalizm”in ilk temsilcisi şeklinde nitelendirilmiştir (Göze, 1995: 170-171).

Montesquieu tarih felsefesi ile sosyoloji metodolojilerini birlikte kullanmaktadır. Tarihsel ilerlemenin yasaları sosyal yapıların işleyiş yasalarından çıkarmaya çalışmaktadır. Toplumların pratik yaşamlarına odaklanışında klasik aydınlanmacı ilerleme anlayışının izlerini görmek mümkündür. Her ulusun kendi yaşam koşullarında yasaların nedenlerini bulabileceğini söylerken naturalist-bilimci

yönü ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncenin bir aşama sonrası her toplumun kendine özgü kurumlara sahip olduğu iddiasıdır. (Geyer, 2005:8)

Montesquieu'nun bu gibi düşüncelerin etkisinde geliştirmiş olduğu siyasal ve sosyal teorilerin oluşmasında birçok etkenin olduğu görülmüştür. Ayrıca birbirine tezat olarak değerlendirilebilecek düşüncelerle birlikte ele alınan Montesquieu, modern anlamda siyaset bilimi içerisinde zaman zaman yaşanan demokrasi ile otoriter yönetimler arasındaki düşünsel dönüşümlerin tartışılması adına önemli bir yer edinmiştir.

Liberal geleneğin cumhuriyetçi mirasçıları arasında gösterilen Montesquieu, Aristoteles, Polybios, Machiavelli ve kısmen de Bodin çizgisinin son düşünürü olarak kabul edilmektedir. Montesquieu, görüşlerinin içerisinde vermeye çalıştığı “gelecekteki değerler”e olan vurguyla aristokratik yönetim ve toplum içinde soylu sınıfın bir şekilde istikrarlı bir toplum içerisinde yer alması gerektiğine olan inancı ile sözü edilen düşünsel silsilenin modern anlamda şekil kazanmasında önemli bir yer edinmiştir. Bu sistemde Montesquieu'nun model aldığı ülke görünüşte de olsa İngiltere olmuştur. Montesquieu'ya göre bir yönetim olarak İngiliz anayasal düzeni “güzel sistem” olarak nitelendirilmiştir (Ebenstein, 1996: 193-194).

Montesquieu'nun tutarsızlıklar içeren bir siyasal düzen yerine düşündüğü, “istikrarlı” ve tutarlı bir devlet anlayışını vaaz eden kavramsal sistemi, *Kanunların Ruhunu* adlı eserinde ayrıntılı olarak planlanan bir konu şeklinde tasarlanmıştır (Montesquieu, 1963). Montesquieu, *Kanunların Ruhunu* adlı çalışmasında hukukla ilgili olarak çifte bir tez ileri sürer. Bu tez, farklı yasaların bir ve aynı olan hukuktan formüle edildiği esasına dayanan doğal haklar tezi ile hukukun bu farklı formülasyonlarının farklı sosyal ve doğal çevrelerce belirlendiği iddiasıdır (Aron, 2004: 25-27).

Montesquieu, böylece çoğunlukla doğal haklar tezini yadsındığı zaman ortaya çıkan relativizmden ve evrensel bir “doğal haklar hukuku”nu, bu hukukun nasıl somut durumlarla bağlantılandığını açıklamaksızın, gerçek saydığımızda ortaya çıkan katı dogmatizmden sakınmaya çalışmıştır (Lowenthal, 1987: 527-528). Bu bağlamda *Kanunların Ruhunu* eseri, Montesquieu'nun farklı iklimsel etkenlerle hukukun özellikleri belli olan formülasyonları ara-

sındaki bu bağlantıyı ayrıntılı bir şekilde ele alması adına önemli bir çalışma olarak görülmektedir (Sabine, 1969: 241-243).

Montesquieu'nun üzerinde durduğu doğal haklar fikri yeni bir şey değildi. Doğal hukuku ortak bir aklın yardımıyla tanıdığımız tezi de yeni değildir. Göreceli olarak yeni olan şey, Montesquieu'nun çevre ve kanunların yapısı arasındaki bağlantının gözleme dayalı bir şekilde araştırması yönündeki tavsiyeleridir. Bununla birlikte, bu fikir de tam anlamıyla yeni olmayan görüşler olarak görülmüştür. Hem Aristoteles hem de Machiavelli bunu daha önceden önermişti. Aslında Montesquieu de çevreye yönelik düşüncelerinde tam anlamıyla ampirik sayılmazdı. Bu görüş, büyük oranda bir takım hususlarda, mesela, iklim, toprak, ticari yapı, üretim biçimi ve adetlerin siyaset ve yasama üzerinde bir etkisi olması gibi, oldukça doğru bir sezgi olarak nitelendirilmiştir (Aron, 2004: 28; Larrère, 2003: 602; Audier, 2006: 36-37).

Düşüncelerini geleneksel değerlerin ve kültürel öğelerin toplumlar üzerindeki etkilerini kabul ederek şekillendiren Montesquieu (Marshall, 1999: 510), özellikle İngiltere'de kaldığı dönemde, siyasi özgürlüğün sadece Romalılara özgü üstün bir erdeme dayandığı ve yalnız şehir devletlerinde gerçekleşecek bir olgu olduğu fikirlerinden de kurtulmuştur. Ayrıca yine İngiltere'de bulunduğu dönem, Montesquieu'nun despotizme karşı olan düşüncelerini güçlendirmiş ve Fransa'daki "merkezi mutlakiyetçi devlet yapısı"nın toplum ve siyasal yapı üzerindeki kötü etkilerinin nasıl giderilebileceğine yönelik çeşitli fikirler ortaya koymasına da zemin hazırlamıştır (Sabine, 1969: 246).

Düşünür, Fransa için İngiltere'deki hükümete yakın bir sistem önermekteydi. Bu durumun mümkün olup, olmadığı tartışmalı bir durumdu. Ancak Montesquieu, yukarıda üzerinde sıkça durulan *Kanunların Ruhu* adlı eserinin on birinci kitabında yaşadığı dönem adına bir özgür toplum örneği olarak gördüğü İngiltere'nin yasama, yürütme ve yargısal güçlerinin birbirinden ayrı olması ile birbirleriyle dengeli bir yapıda oluşturulmasını önemli olarak kabul etmiştir. Bu durum, Montesquieu'ya göre bir "özgür anayasa" için olmazsa olmaz koşullardı (Montesquieu, 1963: 296-315).

Siyaset felsefesinde dengeli ve istikrarlı bir siyasal sistem adına ayrıntılı olarak açıklanmaya ça-

lışılan "güçler ayrılığı ilkesi", aslında antik bir fikir olarak da değerlendirilmektedir. Güçler ayrılığı ilkesine Aristoteles'in *Politika*'sında ayrıntılı olarak rastlanmaktadır. Bunun, bir derecede, Orta Çağ imparatorluklarında da gerçekleştiği de iddia edilmektedir (Lowenthal, 1987: 522-524).

Güçler ayrılığının yeni olarak değerlendirilen yorumlarına Locke'un düşüncelerinden de ulaşılabileceği belirtilmektedir (Sabine, 1969: 247). Ancak Montesquieu güçler ayrılığı tezini ve çeşitli hükümet organları arasında hukuki bir kontrol sistemi ve makul bir dengeye sahip olmak konusunu vurgulamasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Düşünürün göre güçler ayrılığı, yargı, yürütme ve yasama işlevi arasındaki ilişkiye yönelik olarak uygulanacak ve "keyfi yönetimi" sonlandıracak bir anlayış şeklinde ele alınacaktır (Pettit, 1998: 235; Larrère, 2003: 604-605). Nihayetinde Montesquieu için güçler ayrılığında ziyade Kral, aristokratlar ve halk arasında bir karşılıklı güçler ayarı ve dengesi bulunmalıdır (Klenner, 1999:10).

Montesquieu'nun kendinden öncekilerden farkı ve "güçler ayrılığı" ilkesi üzerinde yaptığı değişiklik, anayasal bir ilke olarak devletteki kurumlar arasında "yasal denetim" in ortaya konması ile "dengeleyici sistemi"ni gündeme getirmesi olarak görülmüştür (Larrère, 2003: 603). Montesquieu'nun teorisi, tüm siyasi görevlerin, zorunlu bir şekilde yasama, yürütme ya da yargısal olarak sınıflanabilmesini mümkün kılmaktadır. Buna göre yasa yapıcı, yürütücünün çağrısı ile toplanan bir kurumdur. Yürütücü bu nedenle yasama üzerinde veto yetkisine sahip bir kurumdur. Ancak yasama da olağan üstü yargısal güçlerle yürütme üstünde denetim mekanizmalarını oluşturan bir yapıda dizayn edilmiştir. Sabine'e göre Montesquieu'nun yukarıdaki şekliyle "betimlemelerinden" ibaret olan güçler ayrılığı düşüncesi, yine de bir öğeyi, ki bu öğe yasadır, güçlendirmektedir. Montesquieu, yetkin bir şekilde tanımlayamadığı ve bazı belirsizlikler içeren bir "güçler ayrılığı" nı Aydınlanma düşüncesine sokmuştur (Sabine, 1969: 248).

Muğlak olmakla eleştirilen Montesquieu'nun teorisinin siyaset felsefesi adına oluşturduğu önemli yenilik, devletin güçlerinin tek bir "otorite" elinde toplanmasını "yasaklamak" olarak görülebilir. Bu yasaklama "muğlak" olarak görülse de siyaset felsefesi adına "anayasal hakın toplumsal çözümlenmeye doğru kayması" olarak algılanmıştır.

Montesquieu'nun bu görüşleri, yaşadığı dönemde "aristokratların yaşadığı sıkıntıların giderilmesine çalışılması" olarak algılanmasında çok etkili olmuştur. Çünkü bu durum o an için Kral, soylular ve halk arasındaki temsil sorununun çözümü adına önemlidir. Bu çözümlemenin kime katkı sağlayacağı ise tartışma konusu edilmiştir. Özellikle sosyalist yazarlar (Althusser, Elsenmann gibi) eserin yazıldığı çağda bunun bir tek "aristokrasi"nin devlette güçlenmesinden başka bir işe yarayacağını düşünmektedir (Larrère, 2003: 603). Montesquieu'nun niyetinin açık olmasına rağmen güçler ayrılığı ilkesinin demokratik yönetimlerde siyasal özgürlüğü artırıcı bir unsur olarak yorumladığı da reddedilemez.

Bu şekilde üzerinde tartışılacak bazı eleştirilere konu olmasına rağmen Montesquieu'nun güçler ayrılığı ilkesi bugün için, siyasal özgürlüğün yaratılabilmesi adına, yani herkesin kendisini güvenlik içinde hissettiği ve hiçbir yurttaşın kimseden korkmadığı bir ortamın sağlanması adına öne sürüldüğü görülmektedir. Montesquieu'nun burada üzerinde durduğu olgu, çalışmada birçok kere üzerinde durulduğu/durulacağı gibi "özgürlük"tür. Montesquieu, hem yasama hem de yürütmenin bir arada aynı yönetim organının elinde olan bir siyasal sistemde özgürlükten söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu durum Montesquieu'ya göre, bir siyasal sistemin devamı için elzem unsur olan "istikrarın" sağlanmasını imkânsız hale getirir ve kaçınılması gereken "despotizme" de zemin hazırlar. Bu sistem içinde yargı da yürütme ve yasamadan ayrılmazsa o ülkede bir özgürlükten, hakkaniyetli bir nizamdan bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle güçler ayrılığı ilkesi, devletlerin devamı ve toplumun güveni ile refahı adına sağlanması gereken bir siyasal gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Ağaoğulları&Zabcı&Ergün, 2005: 423).

Montesquieu da bu siyasal gereklilik üzerinden gelişmesi gereken özgürlük anlayışı Pettit'e göre "tahakkümsüzlük" olarak dile getirilmiştir. Tahakkümsüzlük, bu bağlamda Montesquieu tarafından "rahatlık ve başkalarının gözünün içine bakabilmek" olarak tanımlanmıştır (Pettit, 1998: 251).

Montesquieu'nun kendi tarafından betimlenmeye çalışılan ve "özgürlük" gibi olgular üzerinden temellendirilen güçler ayrılığı ilkesinin, modern anlamda anayasal bir yönetim sisteminin arzu edilirden tarzda gelişmesinin koşullarından biri haline getiri-

rildiği belirtilebilir. Bu durum herhangi bir hukuk rejimi içerisinde yetkililerin sahip olduğu güçlerin dağıtılması olarak nitelendirilmiştir (Ebenstein, 1996: 194-195). "Hukuk düzeni" koşullu olarak ortaya çıkan ve yasanın yeriyle, içeriğiyle ilgili bir noktada değerlendirme konusu yapılırken, güçler ayrılığı ilkesi yasanın işleyişine ilişkin olarak geliştirilmiştir. Montesquieu'nun bu konuya ilişkin katkısı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Montesquieu, bir devletin işleyişinde ele alınan yasaların yapılması, uygulanması, yürütülmesi ve yasanın uygulanması esnasında karşılaşılan tartışmalı durumlarda yargılama işlevlerine ilişkin olarak güçler ayrılığının önemi üzerinde durmuştur. Bu bakış açısının, güçler ayrılığı düşüncesinin ayrıntılı olarak ele alınabilmesine katkısı tartışılmazdır (Pettit, 1998: 235).

Bu konunun ele alınmasıyla, mutlakiyetçi yönetimlerin fiilleri ve yasal düzenlemelerinin tartışmalı hale gelmesinin kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Böylece monarşik yapılanmaların hiç olmazsa "ılımlı" bir yöne kayması sağlanarak, öncelikle "meşruti monarşi"nin, sonra da demokratik ve cumhuriyetçi siyasal rejimlerin teorik olarak temellendirilmelerine adına Montesquieu'nun önemi gündeme getirilmiştir (Pettit, 1998: 293-294).

II. MONTESQUIEU'DA YÖNETİMİN SINIFLANDIRMASI VE CUMHURİYETÇİLİK

Bir Fransız olmasına rağmen İngiliz liberal geleneğinin bir sözcüsü konumunda bulunan Montesquieu, cumhuriyetçi düşüncenin bir model olarak geliştirebilmesi adına katkıdan ziyade, genel görüşlerinden ötürü önemli görülen bir düşünürdür. Özellikle yine yukarıda üzerinde durulan *Kanunların Ruhunu* adlı eseriyle günümüzde dahi liberal düşüncenin gelişmesine olan katkısı yadsınmayan Montesquieu, birçok yönüyle cumhuriyetçi gelenek içerisindeki bir düşünür olarak incelenmektedir (Coast, 1994: 26).

Montesquieu eserlerinde, kendinden önceki ve çağdaşı olan düşünürlerle ilişkin olarak ayrıntılı eleştirilere girişmekten çekinmemiştir. Bu eleştirel yaklaşımları dahi, onun siyaset felsefesinin bir çok konusu ve cumhuriyetçiliğine ilişkin olarak bize bir çok argüman sağlaması adına önemli olarak görülebilir.

Kanunların Ruhu'nda Harrington gibi çağdaşı sayılabilecek ve kendisiyle aynı düşünce geleneğine sahip cumhuriyetçi düşünürlerle ilgili çeşitli eleştiriler geliştiren Montesquieu, herhangi bir devletin anayasasının özgürlük konusundaki en üst noktasını araştırmıştır. Montesquieu, bu bağlamda ülkelerin konjonktürel ve yapısal görünümünün, özgürlüğe ilişkin olarak geliştirecekleri sistemleri etkilediğini kabul etmiştir. Harrington'un özgürlük arayışının da İngiltere özelinde bir kaos döneminde dile getirildiği için Montesquieu bu konuda olumsuz bir bakış açısına sahip olmuştur. Çünkü Harrington'un görüşlerini sadece döneminde yaşanan gelişmelerle şekillendiğini belirtmiştir. Montesquieu'ya göre, bu nedenle Harrington dönemsel sıkıntılarının bir yansımasını içeren görüşler öne sürmüştür. Montesquieu, bu eleştirilerinden dolayı birçok kere kendisine yakın görüşler öne sürmesine rağmen Harrington'un öne sürdüğü görüşleri "ütopya" olarak değerlendirmiştir (Montesquieu, 1963: 315, 593-594).

Montesquieu, rasyonel esaslara göre şekillendirmeye çalıştığı özgürlük anlayışıyla birlikte, genel olarak yönetim düşüncesini analiz etmeye çalışmıştır. Karşı olduğunu sık sık ifade etse de mutlak monarşiyi olumlayan bir bakış açısıyla bir yönetim olarak cumhuriyet rejimini ve cumhuriyetçi düşünceyi inceleyen Montesquieu'ya göre, özgür bir toplum adına olumladığı demokrasi, cumhuriyet rejiminde idare yetkisinin tüm ulusun elinde olması olarak açıklanmıştır (Montesquieu, 1963: 57).

Montesquieu'nun bu değerlendirmesi, genel olarak diğer cumhuriyetçi düşünürlerin görüşlerinden yapısal ve teorik farklılıklar içermesiyle ön plana çıkan bir düşünce olarak değerlendirme konusu yapılabilmektedir. Ancak yine Aristoteles'in yönetim sınıflandırmasına bağlı kaldığı görülen Montesquieu'nun cumhuriyetçi görüşlerinin gücün toplumsal sınıflar arasındaki dağılımına yapmış olduğu vurguyla özgün bir noktaya ulaştığı kabul etmektedir (Swingewood, 1998: 30). Montesquieu'nun bu yönetim sınıflandırmasında cumhuriyet rejiminin önemli bir yer işgal ettiği ve toplumsal sınıflar arasındaki güç dağılımı adına ciddi bir tartışma alanı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Montesquieu'nun ele aldığı yönetim sınıflandırmasına ilişkin olarak *Kanunların Ruhu* isimli ese-

rinde üç tip siyasal idare biçimi öneren düşünür, bu tipleri cumhuriyet, monarşi ve despotizm olarak ifade etmiştir. Bu görüşlerini iki ölçüte göre sunan Montesquieu, bu ölçütlerini "ilke" ve "nitelik" olarak belirtmektedir. Bu bağlamda nitelik, iktidarın yapısını ve iktidarı elinde tutanların sayısını ifade etmektedir (Shklar, 2003: 266).

Montesquieu'nun "yönetim sınıflandırması" ölçütüne göre cumhuriyetçi yönetim, "halk gücünün egemen olduğu" bir sistemdir. Bu cumhuriyetçi yönetimde halk tamamen egemense bu yönetimi "demokrasi" olarak ifade eden düşünür, halkın kısmen egemen olduğu sistemi de "aristokrasi" olarak görmektedir. Montesquieu'ya göre, monarşi idaresinde ise iktidar sabittir ve bu iktidar aynı zamanda "tek"tir. Ayrıca belirli yasalar bu sistem içerisinde de iktidara hâkimdir. Bu bağlamda bir sistem olarak despotik yönetimi de irdeleyen Montesquieu, bu yönetimi monarşiden farklı bir yönetim olarak değerlendirmiştir. Burada da tek kişi yönetimi vardır, ancak yasanın iktidarından söz etmek olanaksızdır (Montesquieu, 1963: 57).

Bu yönetim biçimlerini saydıktan sonra kendi belirlediği ölçütlerden bir diğeri olan "ilke"ye göre de idareleri tasnif eden Montesquieu, cumhuriyetin ilkesini "erdem", monarşinin ilkesini "şeref" ve despotizmin ilkesini de "koru" olarak ifade etmiştir. Montesquieu böylece yönetim sınıflandırmasını "ahlaki" bir boyutta da ele alarak analizini daha kapsamlı bir hale getirmeye çalışmıştır (Hammond vd., 2007: 113-115).

Bu tasnifler neticesinde kendi safını belli etmeye çalışan Montesquieu, cumhuriyete ilişkin görüşlerini şekillendirmiştir. Demokratik olarak gördüğü cumhuriyetleri yaşadığı çağda değil, tarihte arayan düşünür, Roma ve Atina'yı demokratik cumhuriyet yönetimine uygun idareler olarak görmektedir (Ebenstein, 1996: 192).

Ülkelerin toprak büyüklüklerini ölçüt alan düşünür, cumhuriyet idaresinin yaşanabilir olması için küçük alanların gerektiğine, monarşi için orta büyüklükteki toprakların yeterli olduğuna ve despotizmin de büyük topraklara sahip devletlerde görüldüğüne vurgu yapmıştır. Bu bakış açısı Montesquieu'nun yönetim biçimlerini "pratik" yönden ele alınabilir bir nitelikte gördüğünü göstermektedir (Lowenthal, 1987: 519-521).

Montesquieu'nun cumhuriyet yönetimine ilişkin olarak ciddi eleştirilerinin de bu noktadan sonra başladığı görülmüştür. Bu analizlerine göre cumhuriyetlerin durumunu "istikrarsız" gören Montesquieu, cumhuriyetlerin yapıları itibariyle kurumsallaşmalarında sıkıntı olduğunu belirtmiştir. Montesquieu'ya göre cumhuriyetler istikrarsızlıklarını genişleme siyaseti güderek yani imparatorluk yapısına ulaşarak giderebileceklerdir. Bu görüşüyle yönetimi, monarşiye veya despotizme götüreceği kaçınılmaz olan Montesquieu, cumhuriyet ile ilgili olarak istikrar sorununu ön plana çıkartmasıyla konunun "eleştirel" hale gelmesi adına aslında cumhuriyetçi düşünürlerden farklı bir yerde durmaktadır (Audier, 2006: 34-35).

Rousseau gibi cumhuriyetçi düşünürlerden ayrı olarak, liberal bir değer olan "mülkiyet hakkı"nın toplumun bir arada tutulabilmesi için önemli olduğunu vurgulayan Montesquieu, Roma'da güçlü ve müreffeh bir cumhuriyet idaresinin varlığını, ülke arazilerinin yurttaşlar arasında eşit bir şekilde dağıtılmasına bağlamıştır (Montesquieu, 2001: 29).

Roma cumhuriyet idaresindeki erdemlerin ve bunun nasıl sağlandığının üzerinde duran Montesquieu, bu erdemlerin içerisinde "temsili demokrasiye" yönelik bazı görüşler dile getirmiştir. Düşünür, egemenliği elinde bulunduran ulusun kendi eliyle yapabileceği işleri kendisinin, kendi yapamayacağı işleri de temsilcilerinin vasıtasıyla yapması gerektiğini söylemiştir. Cumhuriyet idaresi bu yönüyle bir meclis ya da senato tarafından yönetilmeye muhtaçtır ve bu kurulların üyelerinin halk tarafından seçilmesi en önemli gerekliliktir (Montesquieu, 1963: 58). Montesquieu bu bağlamda, bir taşkınlık ve karışıklık olmadan bir cumhuriyet rejiminin işletilebilmesi için herkes için özgürlük ile rahatlığının sağlanabileceği "ılımlı" bir toplumun ancak düzgün bir şekilde örgütlenebileceğini ifade etmiştir (Pettit, 1998: 324).

Cumhuriyet rejimine ilişkin olarak bu görüşleri dile getiren Montesquieu, aristokratik bir liberal olarak seçkin bir tavır sergilemektedir. Montesquieu, seçmek için tüm yeterliliğe sahip olduğunu ifade ettiği halkın, seçilmek için gerekli yeterliliğe sahip olmadığını öne sürmektedir. Bunu da halkın kendi kendisini yönetebilecek yeterlilikte olmadığıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu görüşü, Roma'da çeşitli dönemlerde yaşanan olayları içeren örneklerle desteklemeye girişmiştir (Montesquieu, 1963: 60-61).

Montesquieu'nun seçme ve seçilme konusunda getirmiş olduğu bu yorumlar, onun düşüncelerini demokratik düşünürler açısından tartışmalı hale getirmiş ve Montesquieuvari cumhuriyetçi düşüncenin Rousseauvari halk egemenliği ilkesinin karşısına yerleştirilmesine neden olmuştur. Öncelikle insanın doğası üzerinde anlayamayan iki düşünürün yönetsel anlayışları da farklılaşmaktadır. Montesquieu, iklimi en önemli etken göstererek insanlığın bazı bölgelerde daha ileri bir uygarlık kurduğunu iddia ederken aydınlanmacı düşünce çizgisine sadakatini de ifade etmektedir. Diğer taraftan Rousseau antropolojinin daima insan ile hayvan arasındaki farka odaklanarak yapıldığını ve iyi insanın ilerlemiş insan değil, hayvansal niteliklere sahip olan insan olduğunu iddia etmiştir (Geyer, 2005:18). Eğer iyi insanı hayvani niteliklerde arıyorsanız halk egemenliğini kutsamanız şaşkıncı değildir. Fakat aydınlanmanın ilerlemeci anlayışına sadık Montesquieu'dan halka bu kadar güvenmesi beklenilemez. Bu nedenle Montesquieu Kraldan gelen vahşi istekleri ehlileştirilmeye çalışırken, halktan gelen talepleri de siyasal kaosa düşmeden sınırlamaya çalışmaktadır (Klenner, 1999:13).

Cumhuriyetle ilgili bu tip analizlerle ön plana çıkan Montesquieu, cumhuriyetçi bir düşünür olmaktan ziyade, belli yönleriyle, Machiavelli'yle birlikte anlamlı tartışmaların konusu haline geldiği görülen modern siyasal anlayışın bir devamı olarak addedilmiştir. Montesquieu ile çağdaş sayılabilecek olan bazı liberaller XIX. yüzyılda özgürlük anlayışlarını "yasa karşıtlığı" şeklinde teorileştirmeye çalışmışlardır. Montesquieu ise yasanın güvencesi altındaki bir özgürlük düşüncesini her fırsatta savunmuştur. Bu yönü ile Montesquieu, İngiliz hukukunda yerleşmiş olan kurulların cumhuriyetçi düşünce için gerekliliği üzerinde durmuş ve *habeas corpus*¹ gibi "insan haklarının liberal değerler çerçevesinde uygulanabilmesine yönelik olarak ileri sürülen görüşlere de katılmıştır (Pettit, 1998: 205).

Bu yönü ile kimi yazarlar Montesquieu'yu bu görünüşüyle klasik cumhuriyetçiler içerisinde ele almakta ve Cicero'dan gelen doğal hukukçu, Romalı gelenek içerisinde bir yere oturtmaya çalışmaktadırlar. Yazarın Türkçeye de çevrilen "*Romalıların Yükselişi ve Düşüşü (1734)*" eserinde Machi-

1 Bir kimsenin mahkemeye çıkartılmadan hapsedilemeyeceğine ilişkin hukuk kuralı (Pettit, 1998: 205).

avelli çizgisinde olduğu görülmüştür. Bu eserinde, Machiavelli gibi iç çatışmaların ve savaşların Roma'yı nasıl zinde tuttuğuna ve Roma'nın gelişmesini sağladığına, cumhuriyet devri Roma'sının siyasal, hukuki ve sosyal yönden nasıl önemli gelişmeler kaydettiğine yönelik tespitleri vardır (Montesquieu, 2001).

Bu çalışmasında Roma'daki cumhuriyet idaresinin zaman zaman nasıl bozulduğuna ilişkin açıklamaya yapma gereği duyan Montesquieu, cumhuriyet düzeninin devamı için devletin topladığı gelirlerin halk, ordu ve soylular arasında adil dağıtılması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Çünkü adalet bozulduğu anda, toplumda vatanseverlikten, bağlılıktan ve çalışma güdüsünün devamından bahsedilemeyecektir (Montesquieu, 2001: 28).

Montesquieu, bu eserinde cumhuriyet rejiminin "anayasal" olarak temellendirilmesi konusu üzerine de durmuştur. Roma'nın cumhuriyet dönemindeki güçlü yapısını bu hukuki yapıya bağlayan düşünür, Roma'da gelenek haline gelen idari yapılanmanın başarısının tesadüf olmadığını ve bunun, düzenli olarak yenilenen, eksiklikleri giderilmeye çalışılan yasalarda aranması gerektiğini belirtmiştir (Montesquieu, 2001: 60).

Montesquieu özgürlüğün gelişmesi açısından ele aldığı çatışmaya ilişkin görüşlerini şekillendirirken, bulunduğu toplum dışındaki farklı ulusların tecrübelerine bakmış ve onlardan kendi ulusu için gerekli olan çıkarımlarda bulunarak bazı sonuçlar üretmiştir. Özellikle İngiltere'yi yakından izleyen düşünür, "birey özgürlüğü"nü gelişim çizgisini incelemiş ve gelişen ticari faaliyetlerin birey özgürlüğüne nasıl katkı yapabileceği üzerine analizler yapmıştır. Bu yönüyle liberal düşüncenin gelişmesinde önemli bir yer alan Montesquieu, cumhuriyetçi düşünceleriyle Rousseau da dâhil, kendisinden sonraki cumhuriyetçi düşünürler üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur (Shklar, 1993: 279).

Montesquieu'yu cumhuriyet tartışmalarında önemli bir yere getiren bu durum, aynı zamanda düşünürü Aydınlanma düşüncesi içerisinde de sağlam bir yere oturtmuştur. Aydınlanma adına, Newton, Descartes, Spinoza gibi düşünürlerin oluşturduğu bir grup "bilimsel" boyutu, Locke, Hobbes, Kant gibi düşünürlerin oluşturduğu grup ise genel itibarıyla "felsefi ve epistemolojik" boyutu temsil etmektedir. Montesquieu, Harrington, Voltaire ve

Rousseau gibi düşünürlerle birlikte, siyasal sorunların tartışılmasına imkân veren "pratik ile teori" arasındaki bağlantıyı kuran grup içinde değerlendirilmektedir (Çiğdem, 2006: 22).

Cumhuriyetçi düşüncüyü çekincelerine rağmen belli yönlerden kabul eden ve etkileyen Montesquieu, cumhuriyet idarelerinde sağlanabilecek olan özgürlük için toplumsal "çatışma" öngörüsünü *Kanunların Ruhunu* adlı eserinde İngiliz Anayasası üzerinden analiz etmeye gayret göstermiştir. Bununla birlikte Montesquieu'nun, "birey özgürlüğü ve hakları" konusunu Machiavelli'den daha iyi değerlendirdiği ve insanların "tutku ve taleplerinin" toplumun gelişimi adına "yararlı" olarak görmesiyle, kapitalizmin gelişmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Bu yönü ile Montesquieu'nun, Machiavellist düşüncenin "liberal" tanımlanmasında önemli olduğu kabul edilmektedir (Audier, 2006: 39).

Siyasal düşünceler tarihinde tartışılan Montesquieu'nun siyasal görüşlerinin özü, Aron'a göre liberalizmdir/özgürlükçülüktür. Buna göre siyasal düzenin tüm amacı da "iktidarın ılımlığını güçler dengesi" ile sağlamak üzere şekillenmelidir. Bu Fransız ya da İngiliz monarşisinde halk, soylular ve kral dengesi, Roma Cumhuriyeti'nde *pleb* ve *patricia* dengesi olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar Montesquieu'ya göre, bir toplum için aynı temel anlayış çerçevesinde, "heterojen" ve "hiyerarşik" olarak, iktidarın "ılımlığının" bir tezahürü olarak "güçler dengesinin" sağlanmasının gerekliliği olarak görülmüştür (2004: 52).

SONUÇ

Montesquieu'nun yapmış olduğu siyasi çözümler, tasnifler ve tanımlamalar, siyaset felsefesi ile hukuk felsefesi alanlarında kendisinden sonra gelen düşünürleri teorik ve pratik anlamda etkilemiştir. Bu sebeple de Montesquieu'nun cumhuriyete ve özgürlüğe yönelik görüşleri, her dönem tartışılmıştır ve üzerinde durulması gereken düşünceler olarak önemini korumuştur.

Montesquieu güçler ayrılığı bağlamında siyasal özgürlüğü mümkün kılmaya çalışan bir düşünür olarak karşımıza çıkarken, yönetimin sınıflandırılması ve cumhuriyetçilik anlayışı bağlamında siyasal istikrarı ve ılımlılığı öne çıkaran bir düşünür-

dür. Başta Tocqueville olmak üzere kendisinden sonra da ele alınan özgürlük/güven diyalektiğini çözmeye çalışan Montesquieu, ılımlı aristokratik bir cumhuriyeti önermektedir. Günümüzdeki parlamenter demokrasilerin soya dayanmasa da elitist karakterleri aslında Montesquieu'nun neden yeniden tartışılması gerektiğini ele vermektedir.

Kaynakça

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün (2005), *Kral-Devletten Ulus-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara.*

ARON, Raymond (2000), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara.*

AUDIER, Serge (2006), *Cumhuriyet Kuramları, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.*

COATS, Wendell John Jr. (1994), *A Theory of Republican Character, Associated University Presses Inc., London and Toronto.*

COPLESTON, Frederick (2004), *Aydınlanma 'Fransız Aydınlanmasından Kant'a/Cilt: 6, Bölüm: 1', Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.*

ÇİĞDEM, Ahmet (2006), *Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul.*

EBENSTEIN, William (1996), *Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri, Çev. İsmet Özel, Şule Kitabevi, İstanbul.*

GEYER, Paul (2005), "Zur Dialektik der Aufklaerung in der Anthropologie Montesquieus und Rousseaus", <http://www.jp.philo.at/texte/GeyerP1.pdf>.

GÖZE, Ayferi (1995), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.*

HAMMOND, Scott J. vd. (2007), *Classics of American Political & Constitutional Thought, Volume I, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge.*

KLENNER, Hermann (1999), "Zu dem von Walter Markov herausgegebenen Montesquieu-Essay des Werner Kraus" *UTOPIE kreativ, Februar, Heft 100.*

LARRÉRE, Catherine (2003), "Montesquieu", *Çev. İsmail Yerguz, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, Editörler: RAYNAUD, Philippe ve Stéphane Rials, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 601-606.*

LOWENTHAL, David, "Montesquieu", *Edited by STRAUSS, Leo and Joseph Cropsey, History of Political Philosophy, The University of Chicago Press, Chicago and London, s. 513-534.*

MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akinhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.*

MONTESQUIEU (1963), *Kanunların Ruhu Üzerine I, Çev. Fehmi Baldaş, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.*

MONTESQUIEU (2001), *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü, Çev. Ahmet Sakı/Sadeleşiren: Resul Bozyel, Söylem Yayınları, İstanbul.*

OKTAY, Cemil (1991), "Hum" *Zamirinin Serencamı, Bağlam Yayınları, İstanbul.*

PETTIT, Philip (1998), *Cumhuriyetçilik, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.*

RİKLİN, Alois (2006), "Was Montesquieu noch nicht wissen konnte: Überlegungen zur Revision der Gewaltenteilungslehre", *Ancilla Iuris (anci.ch), 20-Synopsis.*

SABİNE, George (1969), *Siyasal Düşünceler Tarihi II 'Yeniçağ', Çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara.*

SHKLAR, Judith (1993), "Montesquieu and the New Republicanism", *Edit. BOCK, Gisela, Quentin Skinner and Maurizio Viroli, Machiavelli and Republicanism, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 265-280.*

SWINGWOOD, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. Osman Akinhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.*